

BERTRAND
RUSSELL

VIATA FĂRĂ
FRICĂ

Scriseri esențiale – vol. 3

Editori: Robert E. Egner și Lester Denonn

Traducere din limba engleză
de Dan Crăciun

Corector: Rodica Crețu
Artwork copertă: Ștefan Ungureanu
Layout copertă: Daniel Cozma
DTP: Răzvan Nasea
Coordonare editorială: Doru Someșan
Consultant editorial: Simona Radu-Răuță
Concept și identitate vizuală: RUSU+BORTUN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RUSSELL, BERTRAND
Viața fără frică. Scrieri esențiale / Bertrand Russell. - București : Editura Vellant, 2019
vol.
ISBN 978-606-980-014-0
Vol. 3. - 2019. - ISBN 978-606-980-091-1

1

Titlu original: *The Basic Writings of Bertrand Russell*
Copyright © 2009 The Bertrand Russell Peace Foundations Ltd
Introduction © 1992 John G. Slater.
All rights reserved. Authorized translation from the English language edition published by Routledge, a member of the Taylor & Francis Group, copyright of The Bertrand Russell Peace Foundation.

© 2019 Editura Vellant

Editura Vellant
Splaiul Independenței 319
București, Sector 6
www.vellant.ro

Toate drepturile asupra versiunii în limba română aparțin Editurii Vellant.

Cuprins

Partea I. Filosoful educației	7
Capitolul 1. Educația	9
Capitolul 2. Țintele educației	26
Capitolul 3. Emoție și disciplină	50
Capitolul 4. Atribuțiile unui profesor	57
Partea a II-a. Filosoful politicii	69
Capitolul 1. Reconcilierea individului cu cetățeanul	71
Capitolul 2. Filosofie și politică	83
Capitolul 3. Dorințe importante în sfera politicii	103
Capitolul 4. De ce nu sunt comunist	119
Partea a III-a. Filosoful istoriei	123
Capitolul 1. Despre istorie	125
Capitolul 2. Teoria materialistă a istoriei	135
Capitolul 3. Istoria ca artă	141
Partea a IV-a. Filosoful religiei	159
Capitolul 1. Esența religiei	161
Capitolul 2. Ce este un agnostic?	178
Capitolul 3. De ce nu sunt creștin	189
Capitolul 4. Poate fi religia soluția problemelor noastre?	207

Partea a V-a. Analistul afacerilor internaționale	219
Capitolul 1. Îmblânzirea puterii	221
Capitolul 2. Dacă e să supraviețuim acestor vremi întunecate	248
Capitolul 3. Ce i-ar fi omenirii de cel mai mare folos?	256
Capitolul 4. Perplexități actuale	263
Capitolul 5. Guvernul mondial	272
Capitolul 6. Următoarea jumătate de secol	279
Capitolul 7. Viața fără frică	288
Capitolul 8. Știința și viața omului	297
Capitolul 9. Scrisoare deschisă către Eisenhower și Hrușciiov	310
Capitolul 10. Omul în primejdie	315
Capitolul 11. Metodele de aplanare a disputelor în era nucleară	321

PARTEA ÎNTÂI

Filosoful educației

Teoriile și practicile în domeniul educației au fost deopotrivă diverse și numeroase. Cu toate acestea, orice filosofie a educației se verifică în ultimă instanță prin gradul în care face dovada obiectivă a valorii idealului pe care îl propune.

Deși concepția lui Russell despre educație era într-o măsură inovatoare și s-a bucurat de o remarcabilă publicitate în presă, contribuțiile sale în logică, în filosofia matematicii și în filosofie în general eclipsează impactul său asupra teoriei educației. Nu este într-o măsură surprinzător dacă avem în vedere faptul că ziarele sunt scoase cu scopul de a face vâlvă și că majoritatea cititorilor sunt mai dornici să citească despre idei neconvenționale sau despre subiecte populare decât să afle despre progresele matematicii. Publicitatea de care s-a bucurat Russell în perioada în care el și Dora Russell au condus neortodoxa Beacon Hill School (1927–1935) a exagerat elementele nesemnificative și le-a ignorat pe cele importante.

Dacă Russell avea dreptate ori se înșela în a sa filosofie a educației nu este singura problemă. La fel de important este faptul că adeseori apar povești scandaloase despre orice autor celebru, care susține idei nepopulare. Un exemplu tipic de acest gen a fost prezumtiva apariție a unei fetițe, complet dezbrăcate, în ușa de la intrarea în Beacon Hill School. Pastorul anglican din localitate a căscat ochii de uimire și a spus: „Doamne Dumnezeu!” . Închizând ușa, fata i-a răspuns: „Nu există niciun Dumnezeu!” .

Textele care urmează sunt grăitoare în ceea ce privește semnificația filosofiei educației profesate de Russell și marea importanță pe care el o acordă *atribuțiilor* unui profesor, ilustrând și semnificația esențială a unei educații solide într-o lume agitată.

Capitolul 1 Educația

Nicio teorie politică nu este adecvată dacă nu poate fi aplicată deopotrivă copiilor și oamenilor maturi – bărbați și femei. Majoritatea teoreticienilor nu au copii ori, dacă au, sunt feriți cu grijă de tulburările pe care le-ar putea stârni harababura celor mici. Unii dintre ei au scris cărți despre educație, însă neavând, de regulă, în minte niciun copil real în timp ce scriau. Teoreticienii educației care posedau cunoștințe despre copii, precum cei care au inventat grădinițele și sistemul Montessori,¹ nu au înțeles întotdeauna pe deplin scopul esențial al educației pentru a fi capabili să abordeze cu succes învățământul superior. Nici despre copii, nici despre educație nu posedă cunoștințele care mi-ar permite să îndrept imperfecțiunile care pot să existe în scrierile altora. Dar unele probleme legate de educație ca instituție politică sunt implicate în orice speranță de reconstrucție socială și, de regulă, ele nu sunt avute în vedere de autorii din domeniul teoriei educației. Acestea sunt problemele pe care doresc să le discut.

Forța educației de a forma caracterul și opiniile este foarte mare, primind o recunoștere universală. Deși, în mod obișnuit, nu sunt identice cu preceptele profesate, convingerile autentice ale părinților și ale profesorilor sunt asimilate aproape inconștient de majoritatea copiilor; și chiar dacă ei se abat de la ele în timpul vieții de mai târziu, ceva din aceste convingeri rămâne adânc înrădăcinat, gata să iasă la iveală în momente de stres ori de criză. De regulă, educația este cea mai mare forță de partea situației existente și împotriva schimbării fundamentale: cât timp sunt

încă puternice, instituțiile amenințate controlează sistemul educațional și induc în mințile maleabile ale celor tineri respectul față de excelența lor. Reformatorii ripostează încercând să îi alunge pe adversari din poziția lor avantajoasă. Niciuna dintre părți nu se gândește la copii; aceștia sunt doar o materie primă, de recrutat într-o tabără sau în cealaltă. Dacă s-ar gândi la ei, educația nu ar urmări să îi determine pe copii să facă parte dintr-o tabără sau alta, ci să le dea capacitatea de a alege inteligent una dintre tabere; ar trebui să îi facă apti să gândească, nu să îi facă să gândească ceea ce gândesc profesorii lor. Educația ca armă politică nu ar putea să existe dacă am respecta drepturile copiilor. Dacă le-am respecta, ar trebui să îi educăm astfel încât să le oferim cunoștințele și deprinderile mintale necesare pentru formarea opiniilor independente; dar educația ca instituție politică urmărește să formeze deprinderi și să limiteze cunoștințele în așa fel încât să facă inevitabil un set de opinii.

Cele două principii ale *dreptății* și *libertății*, care înglobează mare parte din reconstrucția socială necesară, nu sunt prin ele însele suficiente în domeniul educației. În sensul literal de drepturi egale, este evident că dreptatea nu este pe de-a-ntregul posibilă în ceea ce îi privește pe copii. Cât despre libertate, aceasta este, mai întâi, în esență negativă: ea blamează orice ingerință posibilă de natură să restrângă libertatea, fără să ofere un principiu pozitiv de construcție. Dar educația este în esență constructivă și necesită o concepție pozitivă despre ceea ce constituie o viață bună. Și, chiar dacă libertatea trebuie respectată în educație pe cât este compatibil cu procesul instructiv și chiar dacă se poate îngădui mult mai multă libertate decât se obișnuiește fără ca procesul instructiv să aibă de pierdut, este totuși limpede că o oarecare restrângere a libertății totale este inevitabilă dacă dorim ca micuții să învețe ceva, cu excepția copiilor neobișnuit de inteligenți, care sunt separați de colegii lor mai normali. Acesta este un motiv pentru care profesorilor le revine o mare responsabilitate: în mod necesar, copiii trebuie să fie mai mult sau mai puțin tutelați de cei mai vârstnici și nu pot să își apere singuri interesele. În educație

autoritatea este într-o oarecare măsură inevitabilă și educatorii trebuie să găsească o modalitate de a-și exercita autoritatea în concordanță cu *spiritul libertății*.

Unde autoritatea este inevitabilă, este nevoie de *respect*. Un om capabil să educe realmente bine, făcându-i pe cei tineri să crească și să se dezvolte până la capăt, trebuie să fie prea plin de spiritul respectului. Respectul față de ceilalți le lipsește celor care pledează pentru sistemele fabricate mecanic: militarism, capitalism, organizare științifică fabiană și toate celelalte închisori în care reformatorii și reacționarii încearcă să siluiască spiritul omenesc. În educație, cu codurile ei de reguli emaneate din surse guvernamentale, cu clasele ei numeroase și cu al său curriculum fix, cu profesori suprasolicitați și cu hotărârea de a produce o masă uniformă de mediocritate superficială, lipsa de respect față de copil este aproape universală. Respectul solicită imaginație și căldură vitală; necesită cel mai înalt grad de imaginație față de cei care au cele mai puține realizări și cea mai mică putere reală. Copilul este slab și în aparență prostuț, profesorul este puternic și, în sensul curent, mai înțelept decât copilul. Profesorul sau birocratul lipsit de respect ajunge ușor să îl disprețuiască pe copil pentru aceste inferiorități exterioare. El crede că are datoria de a-l „modela” pe copil: în imaginație, el este olarul care frământă lutul. Și astfel îi dă copilului o formă nenaturală, care se întărește odată cu vârsta, generând tensiuni și insatisfacții spirituale, din care iau naștere cruzimea și invidia, odată cu convingerea că și ceilalți trebuie să fi suferit aceleași deformări.

Omul pătruns de respect nu va gândi că are datoria de a-l „modela” pe copil. El simte în tot ceea ce are viață, dar mai ales în ființele umane și cel mai intens în copii ceva sfânt, indefinibil, nelimitat, ceva individual și straniu de prețios, principiul din care crește viața, un fragment întrupat din sfortzarea mută a lumii. În prezența unui copil el simte o inexplicabilă smerenie – o smerenie deloc ușor de susținut pe vreun temei rațional și totuși cumva mai aproape de înțelepciune decât facila încredere de sine a multor părinți și profesori. Neajutorarea exterioară a copilului și nevoia

lui de dependență îl fac să fie conștient de responsabilitatea față de cel care i-a fost încredințat. Imaginația lui îi arată ce poate să devină copilul, în bine sau în rău, cum impulsurile sale pot fi dezvoltate sau împiedicate, cum pot fi umbrite speranțele sale și cum viața din el își pierde din vitalitate, cum încrederea lui poate fi strivită și cum dorințele sale imediate pot fi înlocuite de o voință inactivă, mereu în așteptare. Toate acestea îi stârnesc năzuința de a-l ajuta pe copil în propria bătălie; îl echipează și îl fortifică, nu ca să atingă vreun țel exterior propus de stat sau de vreo altă autoritate impersonală, ci urmărind scopurile spre care însuși spiritul copilului se îndreaptă, chiar dacă îi rămân obscure. Omul care simte astfel poate să exercite autoritatea unui educator fără să încalce principiul libertății.

Educația dirijată de stat, de biserică și de marile instituții care le sunt subordonate nu se face în spiritul respectului. În centrul educației nu stă băiatul sau fata, tânărul sau tânăra, ci aproape întotdeauna, într-o formă oarecare, menținerea ordinii existente. Când este avut în vedere individul, se cultivă aproape în exclusivitate succesul mundan – câștigul de bani sau dobândirea unei poziții sociale înalte. Să fi ca toți ceilalți și să capeți arta de a te descurca este idealul înfățișat minții fragede, exceptând câțiva rari profesori care au destulă energie și credință pentru a răzbate în sistemul în care trebuie să lucreze. Aproape întreaga educație are o motivație politică: urmărește să întărească un anumit grup, național, religios sau chiar social, în competiție cu alte grupuri. Îndeosebi această motivație stabilește materiile predate, cunoștințele oferite și cele ascunse, precum și deprinderile mintale pe care este de dorit să le dobândească elevii. Abia dacă se face ceva pentru a stimula dezvoltarea lăuntrică a minții și a spiritului; de fapt, cei care au avut parte de cea mai multă educație sunt adeseori atrofiați în viața lor mintală și spirituală, goliți de imbold și având doar anumite aptitudini mecanice care înlocuiesc gândirea vie.

Unele lucruri dobândite prin educație în prezent trebuie să continue a fi dobândite prin educație în orice țară civilizată. Toți

copiii trebuie să învețe să citească și să scrie și unii trebuie să dobândească în continuare cunoștințele necesare unor profesii precum medicina, dreptul sau ingineria. Educația superioară de care este nevoie în știință și în artă rămâne, la rândul ei, necesară pentru cei dotați. Exceptând istoria, religia și materiile înrudite, instruirea actuală este numai inadecvată, nu de-a dreptul dăunătoare. Instruirea s-ar putea face într-un spirit mai liberal, cu o mai intensă preocupare de a prezenta scopul final al diverselor materii; și, desigur, mare parte din ele conțin elemente tradiționale și moarte. Dar în ansamblu sunt necesare și ar trebui să facă parte din orice sistem educațional.

În istorie, în religie și în alte materii controversate instruirea actuală este efectiv dăunătoare. Aceste materii ating interesele în vederea cărora sunt finanțate școlile; iar interesele dictează școlilor că elevilor trebuie să le fie insuflă anumite concepții privind aceste materii. În orice țară istoria este predată cu scopul de a preamări țara respectivă: copiii învață că țara lor a avut întotdeauna dreptate și că a fost aproape întotdeauna victorioasă, că a produs aproape toți oamenii mari și că este în toate privințele superioară tuturor celorlalte țări. Întrucât flatează, aceste opinii sunt ușor asimilate și greu de demontat vreodată de cunoștințe ulterioare.

Să luăm un exemplu simplu și aproape banal: faptele privind bătălia de la Waterloo sunt cunoscute în detaliu și cu mare acuratețe; dar faptele predate în școlile primare vor fi foarte diferite în Anglia, în Franța și în Germania. Băiatul englez tipic își imaginează că prusacii abia dacă au jucat un rol în bătălie; băiatul german tipic își imaginează că Wellington era practic învins când soarta bătăliei a fost decisă de eroismul lui Blücher. Dacă faptele ar fi prezentate cu acuratețe în ambele țări, mândria națională nu ar fi cultivată în aceeași măsură, nicio națiune nu ar fi atât de sigură de victorie în eventualitatea unui război și voința de a lupta ar slăbi. Acest rezultat trebuie prevenit. Fiecare stat dorește să promoveze mândria națională și este conștient că nu poate realiza acest lucru printr-o istorie nepărtinitoare. Copiii lipsiți de apărare

primesc învățături deformată, fragmentare și insinuante. Ideile false despre istoria lumii care sunt predate în diverse țări urmăresc să ațâțe vrajba și să mențină viu un naționalism bigot. Dacă se doresc bune relații între state, unul dintre primii pași ar trebui să fie ca toată predarea istoriei să fie coordonată de o comisie internațională, menită să editeze manuale neutre, lipsite de părtinirea patriotică atât de necesară peste tot în clipa de față.²

Exact aceleași observații se aplică și religiei. Întotdeauna școlile primare se află practic fie în mâinile unui corp religios, fie în subordinea unui stat având o anumită atitudine față de religie. Un corp religios există în virtutea faptului că toți membrii săi împărtășesc anumite credințe definite asupra unor chestiuni al căror adevăr este nedemonstrabil. Școlile conduse de corpuri religioase trebuie să îi împiedice pe tineri, adeseori prin natura lor înclinați spre îndoială, să descopere că aceste credințe definite se opun altora, care nu sunt mai puțin rezonabile, și că mulți dintre oamenii cei mai calificați să judece consideră că nu există nicio dovadă solidă în favoarea niciuneia dintre aceste credințe. Când statul este militant laic, așa cum se întâmplă în Franța, școlile de stat devin tot atât de dogmatice ca și acelea conduse de biserici (din câte am aflat, cuvântul „Dumnezeu“ nu trebuie menționat în școala primară franceză). În toate aceste situații, rezultatul este același: investigația liberă este ținută în frâu și, în legătură cu problema cea mai importantă din lume, copilul se lovește ori de dogme, ori de o tăcere împietrită.

Aceste carențe nu există doar în educația primară. În educația superioară iau forme ceva mai subtile și se încearcă mai stăruitor ascunderea lor, dar ele rămân prezente. Eton și Oxford își pun o anumită pecete asupra minții unui bărbat exact așa cum o face un colegiu iezuit. E greu de spus că Eton și Oxford urmăresc un scop *conștient*, dar au o țintă care nu este mai puțin trainică și reală pentru că nu este explicit formulată. În aproape toți aceia care au trecut prin ele aceste instituții produc un cult al „ținutei elevate“, care este la fel de distructivă pe cât era biserica medievală. „Ținuta elevată“ este pe deplin compatibilă cu o superficială lipsă de

prejudecăți, cu o disponibilitate de a asculta toate părțile și o anumită politețe față de oponenti. Dar nu este compatibilă cu o fundamentală deschidere față de nou sau cu o disponibilitate lăuntrică de a trata cu seriozitate opinia părții opuse. Esența sa rezidă în presupuziția că lucrul cel mai important este un anume gen de comportament, care atenuează divergențele dintre colegi și care delicat induce păturilor inferioare conștiința grosolaniei lor. Ca armă politică de menținere a privilegiilor celor bogați într-o democrație snoabă este de nedepășit. Ca mijloc de a crea un mediu social agreabil pentru aceia care au bani, dar nu și convingeri solide sau dorințe neobișnuite îi revin anumite merite. În orice altă privință, este respingătoare.

Tarele „ținutei elevate“ se ivesc din două surse: perfecta siguranță de sine în ceea ce privește propria îndreptățire și credința că manierele elegante sunt mai dezirabile decât inteligența, creația artistică, energia vitală sau oricare altă sursă de progres al omenirii. Prin ea însăși, perfecta siguranță de sine este suficientă pentru a distruge orice progres mintal în cei care o posedă. Și, când se combină cu disprețul față de stângăciile și ciudățeniile aproape invariabil asociate cu o mare forță a minții, devine o sursă de distrugere a tuturor acelor care vin în contact cu ea. „Ținuta elevată“ este ea însăși moartă și incapabilă de evoluție; iar prin atitudinea ei față de aceia care sunt lipsiți de ea își răspândește moartea printre mulți oameni care altminteri ar putea să fie plini de viață. Daunele pe care le-a cauzat englezilor înstăriți și oamenilor ale căror abilități i-au făcut pe cei bogați să îi remarce sunt incalculabile.

Împiedicarea investigației libere este inevitabilă cât timp scopul educației este să genereze credință, și nu gândire, să îi constrângă pe cei tineri să susțină opinii ferme în chestiuni îndoielnice în loc să îi lase să observe natura lor îndoielnică și să le încurajeze independența minții. Educația ar trebui să cultive dorința de adevăr, nu convingerea că un crez particular este adevărul. Dar crezurile îi unesc pe oameni în organizațiile militante: biserici, state, partide politice. Intensitatea credinței într-un

principiu este eficiență în luptă: victoria este de partea celor care nutresc cea mai solidă certitudine în chestiuni față de care îndoiala este singura atitudine rațională. Pentru a genera această intensitate a credinței și această eficiență în luptă, natura copilului este pervertită și perspectiva lui este încorsetată, cultivându-i-se inhibițiile ca stavile în calea ideilor noi. În oamenii ale căror minți nu sunt foarte active rezultatul este omnipotența prejudecăților; în vreme ce puținii a căror gândire nu poate fi ucisă pe de-a-ntregul devin cinici, măcinați de disperare intelectuală, critici destructivi, capabili de a face ca orice formă de viață să pară absurdă, ei înșiși incapabili să suplinească impulsurile creatoare pe care le distrug în ceilalți.

Succesul în luptă care este obținut prin suprimarea libertății de gândire este vremelnic și complet lipsit de valoare. Pe termen lung vigoarea minții este tot atât de esențială pentru succes pe cât este pentru o viață bună. Concepția despre educație ca o formă de dresaj, ca un mijloc de a produce unanimitate prin slugărnicie, este foarte obișnuită și este apărută îndeosebi pe temeiul că duce la victorie. Pentru a-și întări moralul, aceia care gustă paralelismul cu istoria antică vor invoca victoria Spartei asupra Ateiei. Dar Atena și-a exercitat forța asupra gândurilor și imaginației oamenilor, nu Sparta: dacă ne-am putea naște încă o dată într-o epocă trecută, oricare dintre noi ar prefera să se nască atenian, și nu spartan. Iar în lumea modernă se cere atât de multă inteligență în chestiunile practice încât chiar și victoria exterioară este mai probabil să fie dobândită prin inteligență decât prin docilitate. Educația în spiritul credulității conduce rapid la șubrezirea minții; doar păstrând viu spiritul investigației libere se poate obține indispensabilul minim de progres.

În mod obișnuit, anumite deprinderi mintale sunt inculcate de cei care se ocupă cu educația: obediență și disciplină, ferocitate în lupta pentru succesul material, dispreț față de grupurile de oponenți, precum și o credulitate fără margini, o acceptare pasivă a științei profesorului. Toate aceste deprinderi se opun vieții. În loc de supunere și disciplină, ar trebui să urmărim păstrarea independenței și a motivației. În locul ferocității, educația ar

trebui să încerce să dezvolte justetea gândirii. În loc de dispreț, ar trebui să inculce respect și dorința de înțelegere; față de opiniile celorlalți ar trebui să insufle nu neapărat asentimentul, dar numai genul de opoziție care se combină cu aprehensiunea imaginativă și cu o clară înțelegere a motivelor de opoziție. În loc de credulitate, ținta ar trebui să fie stimularea îndoielii constructive, dragostea de aventură intelectuală, percepția lumilor de cucerit prin inițiativă și cutezanță a gândirii. Mulțumirea cu *statu quo* și subordonarea elevului individual scopurilor politice, rezultate ale indiferenței față de preocupările spirituale, sunt cauzele imediate ale acestor deficiențe; dar sub aceste cauze există una și mai profundă: faptul că educația este tratată ca un mijloc de a dobândi putere asupra elevului, nu ca un mijloc de a-i hrăni propria dezvoltare. Prin aceasta se arată acea lipsă de respect; și doar prin mai mult respect poate fi realizată o reformă fundamentală.

Se presupune că obediența și disciplina sunt indispensabile dacă într-o clasă trebuie păstrată ordinea și dacă trebuie predate niște cunoștințe. Într-o oarecare măsură este adevărat; dar într-o măsură mult mai mică decât cred aceia care consideră că obediența și disciplina sunt în ele însele dezirabile. Obediența, supunerea voinței cuiva unor directive exterioare, este complementul autorității. Ambele pot fi necesare în anumite cazuri. Copiii refractari, nebunii și criminalii pot să aibă nevoie de autoritate și poate fi necesar să fie forțați să se supună. Dar, în măsura în care există această necesitate, este o calamitate: de dorit este alegerea liberă a scopurilor care nu solicită o intervenție din afară. Și reformatorii educației au arătat că acest lucru este mult mai posibil decât au crezut vreodată părinții noștri.³

Obediența pare necesară în școli din cauza claselor foarte numeroase și a profesorilor extenuați, situație impusă de niște false economii. Cei care nu au câtuși de puțin experiența activității la catedră sunt incapabili să își imagineze consumul spiritual pe care îl presupune orice proces instructiv realmente viu. Ei cred că este rezonabil să li se ceară profesorilor să lucreze tot atâtea ore câte prestează funcționarii dintr-o bancă. Rezultatul este o